

Aile Sadakatinin İhlal Edildiği Durumlarda Ergenlerin Sosyal ve Ahlaki Muhakemeleri

Buse GÖNÜL¹

Aile Sadakatinin İhlal Edildiği Durumlarda Ergenlerin Sosyal ve Ahlaki Muhakemeleri

Adolescents' Social and Moral Reasoning of Family Loyalty Violations

Öz

Bu çalışmada, ergenlik döneminde çocukların aile sadakatine bakış açıları ve aile sadakatinin ihlal edildiği durumlarda ergenlerin sosyal ve ahlaki muhakemelerini incelenmiştir. Araştırmaya, Ankara'da yaşayan 13-17 yaşları arasındaki (Ort. yaş = 14.69, SS = 1.08) 62 ergen katılmıştır. Katılımcılar, yapılandırılmış birebir görüşmelere katılarak aile sadakatinin ihlal edildiği üç hikayedeki sorulara yanıt vermişlerdir. Bu hikayeler; aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı, duygusal ve psikolojik destek ile aile gizliliğini içermiştir. Katılımcıların her bir hikâye için yaptıkları değerlendirmeler tekrar faktörlü ANOVA analizi ile incelenmiştir. Katılımcıların değerlendirmeleri arasındaki gerekçelendirmeleri ise; her hikâyeye verilen yanıtlar ayrı olmak üzere tema analizleri ile ele alınmıştır. Katılımcıların aile sadakatini ihlal eden durumları bağlama göre farklı değerlendirdikleri bulunmuştur. Değerlendirmelerin gerekçelendirmelerinde ise, katılımcıların bağlama göre çeşitlenen gerekçelendirmeler yaptığını, bazen kendi çıkarlarını koruma motivasyonunda olurken, bazı durumlarda aile grubunun iyiliğine ahlaki ve sosyal kaygılarla öncelik vermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Aile sadakati, Ahlaki muhakeme, Ergenlik

Abstract

This study examined adolescents' perspectives on family loyalty and their social and moral reasoning about family loyalty violations. The research included 62 adolescents aged 13 to 17 ($M_{age} = 14.89$, $SD = 1.08$) residing in Ankara. Participants attended structured one-on-one interviews, and answered questions about three stories in which family loyalty was violated. These stories involved the distribution of family resources and opportunities, emotional and psychological support, and family privacy. Participants' acceptability evaluations for each story were analyzed using repeated measures ANOVA. Responses provided to each story were analyzed separately through thematic analysis to understand the justifications behind participants' evaluations. Participants' evaluations of family loyalty violations varied based on the context. Thematic analyses revealed that participants provided diverse justifications to different type of loyalty violations, sometimes prioritizing their own interests, while in other cases, giving priority to moral and social concerns to protect the well-being of the family group.

Keywords: Family loyalty, Moral reasoning, Adolescence

Makale Türü: Araştırma makalesi

Paper Type: Research article

1. Giriş

Ahlak, sosyal ve toplumsal hayatın merkezinde yer alarak psikoloji teori ve araştırmalarının odak noktalarından biri olmuştur. Ahlak konusunu ele alan araştırmaların ilgilendiği önemli sorular arasında, özerklik gibi bireysel psikolojik ihtiyaçlar ile diğer bireylere karşı eşit ve adil davranma, bireylerin parçası

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, buse.gonul@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7538-8420.

olduğu gruplara ve toplumlara bağlı ya da uyumlu olması gibi birbiri ile sıklıkla çatışan ve ikilemde kalan konular yer almaktadır (Killen ve Smetana, 2015). Sosyal ve toplumsal hayatta yukarıda ele alınan dinamiklerden birine öncelik verilmesi, bir diğerinin göz ardı edilmesine ya da ihlal edilmesine yol açabilir. Örneğin, sosyal grupların (etnik ve ulusal kimlikler gibi) bir parçası olmak kişiler arası bağları kuvvetlendirmek, kimliklerimizin bir parçası olmak gibi adaptif yönlerine olmasına rağmen, grup kimlikleri kendi üyeleri dışındaki bireylere önyargılı olma, kalıpyargılar, ayrımcılık gibi olumsuzluklarla ilişkili olması ahlaki ikilemlere zemin oluşturmaktadır (Carte ve Reardon, 2014; Killen vd., 2013).

Gelişim psikolojisinin ilgili konuları ele alan araştırmaları gelişim sürecinde çocukların ahlak (eşitlik, adalet, hakkaniyetli olma gibi), sosyal-toplumsal konular (normlar, sosyal grup kimlikleri, kurallar), bireysel istekler ve kararlar gibi farklı bilgi alanlarını nasıl öğrendiklerine, bu bilgileri nasıl geliştirdiklerine ve değiştirdiklerini odaklanmaktadır (Smetana vd., 2014; Turiel ve Nucci, 2017). Gelişim süreci içinde bu çok yönlü durumlara verilen tepkiler hem bir parça sürekliliğe hem de değişikliğe işaret etmektedir. Erken yaşlardan itibaren çocuklar adalet, haklar gibi konuları algılayarak başkalarının iyiliğini koruma eğilimini yaştan bağımsız sürekli olarak göstermektedirler (Dahl vd., 2018). Öte yandan çocukların hem ahlaki konular hakkında değerlendirmeleri hem de sosyal ve toplumsal sistemleri ele alışları yaşla birlikte değişmeye başlar. Bu değişimi etkileyen birçok bireysel sosyal ve toplumsal faktör mevcuttur.

Çocuklar özellikle ergenlik yıllarına ulaştıklarında değerlendirmeleri yaptıkları bağlamların özelliklerinden daha fazla etkilenmeye başlarlar (Raabe ve Beelmann, 2011). Bu dönemde hem kendi ihtiyaçlarını ve isteklerini fazla gözetirler hem de toplumsal sistemlerin nasıl işlediğine dair daha karmaşık bakış açılarına sahip olmaya başlarlar (Elenbaas vd., 2020). Özellikle Sosyal Muhakeme Gelişim Model'i (Social Reasoning Developmental Model; SMG; Killen ve Rutland, 2011; Rutland vd., 2010) temel olarak yapılan birçok araştırmada, çocukların sosyal kararları ve değerlendirmeleri etkileyen gelişimsel süreçlere odaklanılmıştır. Tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi (Tajfel ve Turner, 1979), çocuklar için de üyesi oldukları sosyal grupların (cinsiyet, etnik köken, ırk gibi) menfaatini korumak benlik algıları ve özgüvenleri üzerinde olumlu etkiler göstermektedir (Nesdale, 2004). Bu yanlı ve kendi grubuna öncelik veren tutumların olumsuz çıktısı ise; yetişkinleri ve çocukları dış grup üyelerine karşı ayrımcı ve önyargılı tutumlara sahip olmaya itmesidir (Nesdale vd., 2005). SMG modelinin önemli bileşenlerinden biri olan Toplumsal Alan Kuramı ise (Nucci, 2001; Smetana, 2006; Turiel, 2006) çocukların karmaşık sosyal durumlarda nasıl karar verdiklerine ve bu kararlarını nasıl gerekçelendirdiklerine dair önemli bir kuramsal temel sağlamaktadır. SMG Modeli önyargı ve ayrımcı tutumların gelişimine dair kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Modelin temel argümanlarından biri olarak çocukların grup kimlikleri ve dinamikleri ile eşitlik, adalet gibi ahlaki değerlendirmelerin bir arada ele alındığı durumlarda bağlamın da gerekliliklerini göz önüne alarak karmaşık değerlendirmeler yapabildikleri birçok çalışmada gösterilmiştir. Bu değerlendirmeler, çocukluktan ergenliğe geçiş dönemi oldukça detaylanır ve çocukların öncelikleri bağlamların gerekliliklerine göre şekillenir. Bu geçiş sürecine aynı zamanda sosyal grup kimliklerini daha fazla sahiplenme ve kendi gruplarının çıkarlarına ve uyumuna daha fazla önem vermeleri eşlik eder. Ergenlik döneminde çocuklar bir akranlarının sadece üyesi oldukları sosyal grup nedeniyle (toplumsal cinsiyet, sosyal sınıf, etnik köken gibi) dışlanmalarını kabul edilemez ve adil olmayan bir durum olarak değerlendirirler (Brenick ve Killen, 2014; Gönül vd., 2023a; Killen et al., 2007; Møller ve Tenenbaum, 2011). Fakat gruplarının başarısının ya da uyumunun tehdit altında olduğunu hissettiklerinde başka sosyal grupların üyelerine karşı yapılan adil olmayan davranışları daha fazla kabul ettikleri gözlemlenmiştir. Tüm bu dinamikler ışığında ergenlik dönemi, ahlaki değerlendirmelerin ve muhakeme (reasoning) süreçlerinin gelişimsel olarak ele alınmasına önemli bir dönem olduğuna işaret etmektedir.

Mevcut araştırmada, çocukların hayatında doğumdan itibaren önemli bir yer kaplayan aile bir sosyal grup olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın temel amacı, ergenlik döneminde çocukların aile

uyumunu ve iyiliğini etkileyebilecek durumları nasıl değerlendirdikleri ve bu durumlarda ne tür ahlaki ve sosyal yargılar yaptıklarını incelemektir.

1.1. Aile Bağlamının Ahlaki ve Sosyal Muhakeme Üzerindeki Etkisi

Ahlak gelişimi alanında en fazla odaklanılan konulardan biri çocuk-ebeveyn ilişkilerinin bu süreçler üzerindeki etkileri olmuştur (Smetana, 1999). Ebeveynler birçok gelişim alanında olduğu gibi sosyal ve ahlak gelişimi alanlarında da çocuklarının hayatında önemli bir etkiye sahiptirler. Bu etkiye, çocukları ile geçirdikleri zaman, kurdukları bağlar ve çocuk-ebeveyn ilişkisindeki (genellikle) hiyerarşik ilişkilendirme tarzları gibi dinamikler örnek verilebilir. Aile bağlamının çocuklarının ahlaki gelişimine nasıl ve hangi mekanizmalar aracılığıyla etkilediği dair birçok açıklama bulunmaktadır. Temel bazı kuramlar toplumsal ve ahlaki konularda ebeveynler ve çocukları arasındaki olası bir uyuma alternatif açıklamalar getirmişlerdir. Buna bir örnek olarak Bronfenbrenner'in (2005) Ekolojik Sistemler Kuramı verilebilir. Bronfenbrenner'e göre gelişim, birbirini etkileyen iç içe geçmiş sistemlerden oluşmaktadır. Birey ile ebeveynler gibi mikrosistemler arasındaki etkileşimler çocukların ailenin değerlerini öğrendiği bağlamlardan biri olarak ele alınabilir. Bir diğer örnek ise; modelleme ile ebeveynlik stillerini ve pratiklerini içeren sosyal öğrenme yaklaşımlarıdır (Grusec vd., 2014).

Ebeveynlerden çocuğa tek yönlü bir etki aktarımından farklı bir bakış açısına sahip yaklaşımlarda ise çocuk ve ebeveynler arasındaki karşılıklı bir etkileşimden bahsedilmektedir. Çocuklar ve ergenler sadece ebeveynlerine uyum sağlamazlar. Özellikle yaşları ilerledikçe, parçası oldukları durumları anlamada, değerlendirmede, yanıt vermede aktif rol alırlar (Killen ve Dahl, 2021; Killen ve Smetana, 2015; Recchia vd., 2014). Dolayısıyla onlar da ebeveynlerini ve ailelerini etkileyebilirler ve dönüştürürler. Aile ortamı aynı zamanda çocuklara parçası oldukları toplumların kurallarının ve normlarının aktarıldığı önemli bir ortamdır (Durkin, 2003). Özellikle aile içinde çocuklarla ilgili konularda konuşmak ve birlikte akıl yürütmek çocukların adalet (Dunn, 2014), eşitsizlikler ve yoksulluk (Flanagan vd., 2014) gibi ahlaki ve toplumsal konularda daha kapsamlı bakış açılarına sahip olmaları ile ilişkilidir.

Aile bağlamının ahlaki muhakeme süreçleri içindeki etkilerine oranla, çocukların aile ortamının kendisine dair ahlaki değerlendirmelerine odaklanan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu araştırmaların sonuçları çocukların bazı konularda ailelerinin fikirlerine uyum sağlarken bazı konularda ise ebeveynlerinin bakış açılarını onaylamadıklarını göstermiştir. Örneğin; altıncı sınıfa giden Koreli çocuklar, toplumsal cinsiyet normlarına uymayan aktivitelerin (örn., bir oğlan çocuğunun bale yapması, bir kız çocuğunun futbol oynaması gibi) ebeveynler tarafından engellenmesini kabul edilemez olarak değerlendirip bu durumu adil olmadığını savunmuşlardır (Park vd., 2012). Amerikalı lise öğrencileri ile yapılan bir araştırmada ebeveynlerin farklı ırklardan flört etmeyi onaylamadıkları durumda, çocukların ebeveynlerine katılmadıkları ve kendi kararlarını verdikleri gözlemlenmiştir (Edmonds ve Killen, 2009). Yine Amerika örneğinden başka bir çalışmada ise, başka etnik köken ve ırklardan arkadaşlık kararları alırken Beyaz Amerikalı çocukların ebeveynlerin mesajlarından daha fazla etkilendiği bulunmuştur (Burkholder vd., 2021).

Yakın dönemde yapılan bir meta-analiz çalışmasında, ergenlik döneminde ebeveyn ve çocukların sosyal ve toplumsal konularda fikir uyumluluklarının küçük veya orta düzeyde etkilere sahip olduğu görülmüştür (Degner ve Dalege, 2013). Örneklerde de görüldüğü gibi, aile ve ebeveynlerin çocukların ahlaki ve sosyal yargıları üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Bu çeşitlilik hem çalışmaların içerdiği konularla hem de çalışmaların temsil edildiği örneklerle de ilişkilidir. Bu araştırmada, geçmiş çalışmalardan farklı olarak ailenin doğrudan etkisine odaklanmak yerine, çocukların aile uyumunu bozacak ve onları bireysel, ahlaki ve sosyal ikilemlerde bırakacak durumlarda ne gibi öncelikleri olacağı incelenmektedir.

1.2. Bir Sosyal Grup Olarak Aile ve Aile Sadakati

Aile gelişim süreci içinde önemli bir bağlam olmanın yanı sıra aynı zamanda aileyi oluşturan üyeleri için bir sosyal grup görevi görür. Ebeveyn ilişkilerinden fazlasını kapsayarak “aile”, kuşaklar arası ilişkileri, aile normlarını ve geleneklerini, paylaşımlarını içererek bir ortak kimlik oluşturur (Soliz ve Harwood, 2006). Diğer sosyal gruplarda olduğu gibi bir ailenin bir parçası olmak, üyelerinin aynı zamanda bu ilişkilerden bazı faydalar elde etmesi anlamına gelir; sosyal, duygusal, ilişkisel, yardıma dayalı ve ekonomik açılardan gibi. Bu ilişki ağları ise karşılıklık (reciprocity) ve sadakat (loyalty) gibi gereklilikleri beraberinde getirmektedir (Boszormenyi-Nagy vd., 1991). Aile kavramına sosyal ve beşerî bilimlerden çok farklı açılardan bakılmıştır. Aileye sistem açısından bakan ve sadakat-karşılıklık ekseninde değerlendiren önemli bakış açılarından birisi aile terapisi alanındaki klasik kuramlardan birinin kurucusu Ivan Boszormenyi-Nagy olmuştur. Boszormenyi-Nagy aile sistemi içindeki bireylerin ailelerine karşı hissettikleri, genelde dile getirilmemiş, çoğunlukla bilinçsiz duygusal bağlar ve yükümlülüklerin önemine vurgu yapmaktadır. Sadakat olarak tanımlanan bu görünmez bağlılıklar, kuşaklar arası sürdürülerek bireysel davranışları, seçimleri, ilişkileri aile üyeleri tam olarak farkında olmasalar bile etkileyebileceğini öne sürmektedir. Sadakat olumlu ve destekleyici olabilirken, bazı durumlarda kısıtlayıcı veya zararlı olabilir. Özellikle de bireyler salt bağlarını sürdürmek amacıyla kendi istek ya da değerlerini feda ettikleri zaman. Örneğin kişi ebeveynine borçlu hissedebilir, olası sorunlarla yüzleşmekten veya sınır koymaktan kaçınabilir (Dankoski ve Deacon, 2000).

“Sadakat” kavramı genel hatlarıyla yapılandırılmış grup beklentilerinin varlığını içerir. Bir kişinin, tıpkı ailede olduğu gibi, grubuna sadık olması için grubun kendisinden somut beklentilerini anlarken aynı zamanda sözlü belirtilmese de içselleştirilmiş birtakım beklentilere uymanın gerekliliğini kavraması gerekir (Boszormenyi-Nagy ve Spark, 1984). Bireyin tüm bu denge içinde kendi isteklerini gözetebilmesi bazen ailenin normları ya da ihtiyaçları ile çatışması anlamına gelebilir. Bu çatışma sonucunda beklentilerin aile açısından karşılanıp karşılanmaması aynı zamanda bir ahlaki duygu olan suçluluk ile de ilişkilidir. Tıpkı bir önceki bölümlerde ele alındığı gibi grup kimlikleri ve ilişkili “birliktelik” hali bireyleri dengelemesi zor durumlarla karşı karşıya çıkarabilir. Yine Boszormenyi-Nagy ve Spark’ın bu bağlamda ele aldığı adalet algısı da sadakat ile önemli derecede etkileşime girer. Özellikle üstü kapalı sadakat beklentilerinin veya dile getirilmemiş yükümlülüklerin davranışlara sıklıkla yön verdiği durumlarda bireyler aldıklarından daha fazlasını vermek zorunda hissedebilirler. Bu durumda, sorumlulukların daha dengeli dağılması ve bireylerin aile içindeki adalet algı da zarar görecektir.

1.3. Mevcut Çalışma

Gelişimsel ahlak çalışmaları ve aile sistemleri perspektiflerinin kesişiminde olan aile sadakati çocukların karmaşık birçok bilgiyi aynı anda ele almasını gerektirmektedir. Bir yandan aile, Türkiye bağlamında genel olarak önemli bir sosyalizasyon kaynağı, bireylerin kimliğinin bir parçası ve yetişkinlik yıllarında da öne çıkan bir duygusal ve ilişkisel bağlılığın olduğu bir kaynaktır (Kağıtçıbaşı, 2010). Özellikle çocukların kendi özerkliklerini geliştirme ve otantik benliklerini keşfetmenin yapı taşlarını oluşturduğu ergenlik döneminde aile sadakatının nasıl değerlendirildiği sosyal ve bireysel çıktıları olan bir alandır. Diğer yandan, aile gibi sosyal grupların beklentilerine uyum veya bu beklentilere sadık olmama ahlaki çıktılarla da ilişkilidir. Grubun beklentilerinin veya bireylerin isteklerinin ailenin bütün iyiliğine karşı olduğu durumlarda hangi davranışın adil olup olmayacağı değerlendirilirken sosyal ve ahlaki muhakeme becerilerin de resme katılmasını gerektirir.

Tüm bu dinamikler ışığında mevcut araştırmanın amacı; ergenlik döneminde çocukların aile sadakatine bakış açılarını ve aile sadakatinin ihlal edildiği durumlarda ergenlerin sosyal ve ahlaki muhakemelerini incelemektir. Nicel kısımda, ergenlerin farklı tür aile sadakatini içeren durumlardaki ihlal değerlendirmelerinin bağlama göre (aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı, duygusal ve psikolojik destek, aile gizliliği, bknz. Yöntem) ne kadar değişeceği incelenmiştir. Ailenin toplumsal

önemi göz önüne alınarak, ergenlerin duygusal ve psikolojik destek konusunda aile sadakatinin ihlalini diğer iki bağlama göre (aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı, aile gizliliği) daha az kabul edilebilir bulmaları beklenmiştir.

Nitel kısımda ise analize rehberlik eden araştırma soruları şu şekildedir:

1) Ergenler aile sadakatinin ihlal edildiği farklı durumları nasıl ele almaktadırlar? Farklı bağlamlar benzer ya da birbirinden ayırışan çağrışımlar yapmakta mıdır?

2) Ergenler aile sadakatinin ihlal edildiği farklı durumlar ahlaki değerlendirmeler, sosyal normal ve grup aidiyeti, bireysel istekler gibi yazında öne çıkan ikilemleri nasıl dengede tutmaktadır?

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Bu araştırmanın örneklemini Ankara'da yaşayan 13 ile 17 (*Ort. yaş* = 14.69, *SS* = 1.08) yaş aralığındaki 62 ergenlik dönemindeki çocuk (31 kız) oluşturmuştur. Katılımcıların 27'si ortaokul (7. ve 8. sınıf) öğrencisi iken, 35'i liseye (9., 10. ve 11. sınıflar) devam etmektedir. Katılımcıların 40'ı devlet okuluna, 22'si ise özel okula gittiklerini belirtmişlerdir. Annelerden alınan demografik bilgilerde katılımcıların 20'sinin kardeşi yokken, 42'sinin kardeş sahip olduğu görülmüştür. Kardeş sahibi olan grup içinde 15'ü kendinden küçük bir kardeşe, 22'si ise kendinden büyük bir kardeşe, 5'i ise kendinden büyük ve küçük olmak üzere birden fazla kardeşe sahiptir.

2.2. İşlem

Bu ilk olarak çalışma için araştırmanın yürütüldüğü kurumdan İnsan Araştırmaları Etik Kurulu izni alınmıştır. Ardından olası katılımcılara ulaşmak amacıyla çalışma hakkında kısa bilgileri içeren kitapçıklar oluşturulmuştur. Bu kitapçıklar, araştırmanın yürütülmesine destek olmak amacıyla gelişim psikolojisi uygulama dersini alan lisans öğrencileri tarafından çevrelerin ile paylaşılmıştır. Bilgilendirmelerimize geri dönüş yapan aileler aranarak çalışma hakkında bilgi verilmiş, ardından da uygulama için araştırma laboratuvarına davet edilmiştir. Planlanan saat ve günde laboratuvarımıza gelen katılımcılara anneleri eşlik etmiştir². Annelerden araştırma öncesi çocuklarının katılımı için gönüllü onam formunu doldurmaları istenmiştir. Ergenlere ise araştırma hakkında bilgi verilerek sözlü onamları alınmıştır. Katılımcılar öncelikle kısa demografik bilgileri doldurmuşlardır. Ardından, her katılımcı bir lisansüstü araştırmacı tarafından yürütülen yapılandırılmış birebir görüşmelere katılmıştır. Görüşmeler yaklaşık 10-15 dakika sürmüştür ve görüşmeler sırasında ses kaydı alınmıştır. Tüm görüşmelerin ses kayıtları deşifre edilmiştir. Veri toplama sonunda katılımcılara araştırmanın amaçları açıklanarak soruları yanıtlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Demografik Bilgiler

Katılımcılara kısa demografik bilgilerini almak amacıyla doğum tarihi, cinsiyet, kaçınıcı sınıfa gittikleri, okul türü gibi kısa sorular yöneltilmiştir.

2.3.2. Aile Sadakatinin İhlalini İçeren Hikayeler

2.3.2.1. Ön Çalışma

---

² Bu makalede raporlanan veriler kapsamlı bir anne-ergen iletişimi projesinin "aile sadakati ve ahlaki muhakeme" bölümünü içermektedir.

Katılımcıların aile sadakatinin ihlal edildiği durumları nasıl değerlendirdikleri bazı hikâyeler aracılığıyla incelenmiştir. Bu hikâyeleri oluşturmak için gelişim psikolojisi bakış açısına uygun olarak, çocukların kendi deneyimlerine başvurulmuştur. Ergenlerin aile sadakati ve bağlılığı kavramını nasıl tanımladıklarını, ne tür deneyimleri ve davranışları bu kavram altında değerlendirdiklerini anlamak amacıyla ana çalışmadan önce bir odak grup çalışması yapılmıştır. Yazar tarafından yürütülen gruba 13 ile 16 yaş aralığındaki altı çocuk katılmıştır. Toplantıda, çocuklara öncelikle oturumun temel konusu tanıtılmıştır. Ardından, ergenlerin konu hakkında fikirlerini paylaşmaları istenerek, birbirleri ile etkileşimlerini desteklemek amacıyla bazı tartışma soruları paylaşılmıştır. Bu sorulara örnek olarak; “Sizin için bir aile olmak ne demektir?”, “Aile üyeleri birbirine bağlılık gösterir mi?”, “Ailenize bağlı olduğunuzu nasıl hissedersiniz ya da onlara bunu nasıl gösterirsiniz?”, “Ailenize bağlılığınıza zarar verebilecek durumlar neler olabilir?” soruları verilebilir. Yaklaşık bir saat süren odak grup toplantısında ses kaydı alınmıştır. Toplantı sonrasında ses kaydı incelenmiştir ve toplantının içeriği yazarın da parçası olduğu araştırma grubu tarafından analiz edilmiştir. Odak grup tartışmasına dayanarak, çocukların aile sadakati kavramı altına giren ve ihlal edilmesi durumunda aile bağlılığını ve huzurunu bozabilecek üç temel duruma odaklandıkları gözlemlenmiştir. Bunlar; *aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı, duygusal ve psikolojik destek ve aile gizliliğidir.*

2.3.2.2. Hikâyeler

Katılımcıların aile sadakatinin ihlal edildiği durumları nasıl değerlendirdikleri bazı hikâyeler aracılığıyla incelenmiştir. Katılımcıların aile sadakatinin ihlal edilmesi durumunda ne tür değerlendirmeler yapacaklarını anlamak üzere sunulan hikâyeler ön çalışmadaki odak grubunda ortaya çıkan durumları içermiştir. Her durum için araştırmacılar tarafından ergenlerin anlayabileceği ve kendi hayatlarında da karşılaşmaları olası hikâyeler oluşturmuştur. *Aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı hikâyesi*; aile üyelerinden birinin şehir dışında eğitim alması nedeniyle diğer kardeşlerine yeterince kaynak ayıramamasına odaklanmıştır. *Duygusal ve psikolojik destek hikâyesi*; aile üyelerinden birinin psikolojik desteğe ihtiyacı olduğu bir dönemde bir başka aile üyesinin yurt dışındaki bir iş imkânını değerlendirmek üzere gitmesini içermiştir. Son hikâye olan *aile gizliliği* ise; ailenin bir akrabaları tarafından dava edilmesi ardından aile sırrı olarak saklanması istenen bir durumun paylaşılmasını içermektedir. Geliştirilen hikâyelerin anlaşılabilirliği benzer yaş aralığındaki çocuklarla bir pilot çalışma yürütülerek iyileştirmiştir.

Her hikâyeden sonra katılımcılara hikâyede yer alan ve aile sadakatinin ihlal edildiği durumun ne kadar kabul edilebilir olduğunu değerlendirmeleri istenmiştir (*ihlal değerlendirmeleri*; 1 = hiç kabul edilemez, 7 = kesinlikle kabul edilebilir). Ardından, bu değerlendirmeleri ardındaki gerekçelendirmelerini anlamak üzere “Neden?” sorusuna açık uçlu bir şekilde yanıtlamaları istenmiştir (*ihlalin gerekçelendirmeleri*). Çocuk ve ergen örneklemelerinde hikâye yöntemi ile değerlendirme ve gerekçelendirme soruları sosyal ve ahlaki yargıları anlamada sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Brenick ve Killen, 2014; Hitti vd., 2014; Li vd., 2017; Møller ve Tenenbaum, 2011). Görüşmelerde, hikâyelerin sırası tüm örneklemde dengelenmiştir. Hikâyelerde kullanılan karakterlerde cinsiyet bilgisi bulunmamaktadır.

2.4. Veri Analizi

Nicel analizlerde, katılımcıların aile sadakatinin ihlaline dair değerlendirmelerine odaklanılmıştır. Katılımcıların ihlalleri değerlendirmelerinde durumlar arası (aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı, duygusal ve psikolojik destek, aile gizliliği) bir fark gözetip gözetmedikleri tekrar faktörlü ANOVA analizi ile keşifsel olarak incelenmiştir.

Nitel analizlerde ise katılımcıların değerlendirmeleri ardındaki gerekçelendirmelerini anlamak üzere “Neden?” sorusuna açık uçlu bir şekilde yanıtlar tema analizi ile incelenmiştir (Braun ve Clarke, 2006). Tema analizi her bir hikâye için ayrı yapılmıştır. Analiz öncesinde katılımcıların yanıtları

incelenerek konudan ilgisiz ya da hiçbir bilgi vermeyen içerikler veriden çıkarılmıştır. Kodlama şemalarını oluşturma ve yorumlama sürecinde toplumsal inşacılık bakış açısı benimsenerek ve tümevarım yöntemi uygulanmıştır. İlk olarak, yazar ve nitel veri analizi konusunda deneyimli bir dördüncü sınıf psikoloji lisans araştırmacısı rastgele seçilen on katılımcının içeriklerini tartışarak tekrarlayan örüntüleri tespit etmiştir. Olası tema ve alt temaların içerik ve ayırt edilebilirliğini sağlamlaştırmak adına yine rastgele seçilen on katılımcı üzerinden tekrarlı toplantılar ile kodlama şemaları son haline getirilmiştir. Verinin tamamı lisans araştırmacısı tarafından kodlanmıştır.

Kodlayıcılar arası güvenilirlik, her bir alt temanın birebir uyumuna bakılarak test edilmiştir. Verinin yüzde yirmisi ($N = 15$) yazar tarafından da kodlanmıştır. İki kodlayıcı arasındaki tam uyum oranı %88 ile %100 arasında; Cohen's Kappa değerleri ise .75 ile 1 ($p < .001$) arasında değişerek yüksek güvenliğe işaret etmektedir. Kodlayıcıların anlayamadığı katılımcılar veya temalar olduğunda içerikler tartışılarak kodlamalar tekrarlanmıştır.

2.5. Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma 03.04.2015 tarih ve 28620816/165-452 sayılı Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından verilen onay ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

3. Sonuçlar

3.1. İhlal Değerlendirmeleri

Katılımcılar her hikâyenin ardından ilk olarak ilgili hikayedeki aile sadakatinin ihlalinin kabul edilebilirliğini değerlendirmişlerdir. Örneğin; *aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı* hikayesinde katılımcılara “Sence bu kişinin kazandığı bölüme gitmesi ve diğer okula gitmesi gereken kardeşlerin daha sıradan okullara gitmesine sebep olması ne kadar kabul edilebilir?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların her bir hikâye için yaptıkları değerlendirmeler bağımlı değişken olarak tekrar faktörlü ANOVA analizi yürütülmüştür³.

Analiz sonucu katılımcıların aile sadakatini ihlal değerlendirmemelerinde hikâye sonucunun etkisi olduğunu göstermiştir, $F(1.93, 116.1) = 7.06$, $p = .001$, $\eta_p^2 = .11$. Post-hoc karşılaştırmalarına göre, katılımcılar aile gizliliğini koruma hikayesindeki ihlali ($Ort. = 4.70$, $SS = 1.96$), aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı hikayesine ($Ort. = 3.82$, $SS = 1.70$) göre daha fazla kabul edilebilir değerlendirmişlerdir, $p = .007$ (ortalamalar arası farkın %95 güven aralığı .22 ile 1.77 arasındadır).

Benzer şekilde, katılımcılar aile gizliliğini koruma hikayesindeki ihlali ($Ort. = 4.70$, $SS = 1.96$) duygusal ve psikolojik destek sağlama ihlaline oranlar ($Ort. = 3.90$, $SS = 1.71$) daha fazla kabul edilebilir bulmuşlardır, $p = .008$ (ortalamalar arası farkın %95 güven aralığı .18 ile 1.54 arasındadır). Aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı hikayesi ($Ort. = 3.82$, $SS = 1.70$) ile duygusal ve psikolojik destek sağlama ($Ort. = 3.90$, $SS = 1.71$) hikayesi arasındaki fark anlamlı değildir, $p = .99$.

Sonuçlar göstermektedir ki ergenlik döneminde çocuklar aile gizliliğini korumadığı bir durumu aile kaynaklarının ve fırsatların eşit dağılmadığı ve ailede ihtiyaç duyan bir üyeye duygusal ve psikolojik desteğin verilmemesine oranla daha fazla kabul etmektedirler.

3.2. İhlal Gereçlendirmeleri İçin Tema Analizleri

---

³ Aile sadakatinin ihlal değerlendirmelerini etkileyebileceği düşünülen cinsiyet ($F(1, 58) = 3.03$, $p = .087$) ve kardeş sayısı ($F(1, 58) = .09$, $p = .75$) değişkenleri analize eklenerek kontrol edilmiştir. Sonuçlar üzerinde etkileri olmamaları nedeniyle ana analizlere dahil edilmemişlerdir.

3.2.1. Hikâye 1: Aile Kaynaklarının ve Fırsatların Dağılımı

Katılımcıların aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımını değerlendirdikleri hikâye, ekonomik zorluklar yaşayan bir ailenin çocuklarından yalnızca birinin şehir dışında bir üniversite okuma imkanının olmasını içermiştir. Ailenin kaynaklarını şehir dışında okuyan çocuklarına vermesi, diğer okula gitmesi gereken kardeşlerin daha sıradan okullara gitmesine sebep olarak aile sadakatinin ihlal etmektedir.

Katılımcılar ihlal değerlendirmeleri ardından verdikleri puanı neden seçtiklerini açıklamışlardır. Tema analizinde, aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı hikayesi için dört ana tema ortaya çıkmıştır.

3.2.1.1. Tema 1: Diğer aile üyelerine adil davranma

Katılımcılar tarafından paylaşılan gerekçelendirmelerden ilki aile sadakatinin ihlal edildiği durumun ailenin diğer üyelerine adil olmayacağı olmuştur. Bazı katılımcılar özellikle eğitim gibi temel bir haktan yararlanırken ailede kısıtlı imkanların bulunması durumunda, bir kişiye daha fazla kaynak aktarılmasını uygun bulmadıklarını paylaşmışlardır. Benzer biçimde bazı katılımcılar, eğitim imkanının önemini vurgulasalar da bazen aileleri için fedakârlık yapmanın önemi ve gerekliliğinden bahsetmişlerdir.

3.2.1.2. Tema 2: Bireysel çıkarı koruma motivasyonu

Bazı katılımcılar ise, bir önceki tema içeriğinin tam tersi yönünde böyle bir durumda kararların kişinin kendi faydasını gözeterek vermesi gerektiğine odaklanmışlardır. Bu tür önemli fırsatların ortaya çıkması durumunda bazen o anki durumdan en fazla yararı elde edebilecek kişiye odaklanmanın mantıklı olacağını savunan katılımcılar olmuştur. Buna örnek olarak bir katılımcının yaptığı paylaşım verilebilir: “Çünkü ne bileyim hani bir süre sonra artık ailesine ihtiyacı olmayacak kişinin ve kendi geleceğini düşünmek zorunda. Daha vasat bir okula girerse daha kötü bir geleceği olur (14 yaş)”.

Bazı katılımcılar ise böyle bir durumda fırsatı elde eden kişinin kullanması gerektiğini, yani aile sadakatinin ihlal edilebileceğini savunsalar da burada önemli bir faktörün aileden başka ek beklentilerinin olmaması gerektiğini düşünmüşlerdir. Böyle bir imkânı kullanırken kişinin sorumluluğu tek başına yüklenmesi, diğer aile üyelerinden başka isteklerin olmaması gibi gerekliliklerden bahsetmişlerdir. Bu durum, bir katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “Biri ailesine karşı böyle bir seçim yapıyorsa diğer tüm masraflarını kendi karşılamalıdır, ailesinden para istemek zorunda kalmaması ve ailesinden aldığı parayı bir şekilde ödesin (14 yaş)”.

3.2.1.3. Tema 3: İmkânı rol model olabilmek için onaylama

Bazı katılımcılar ise; kaynakların paylaşımının ihlal edildiği bir durumun farklı yollarla da olsa yine aile üyelerinin faydasına olacaksa kabul edilebileceğini paylaşmışlardır. Ailedeki diğer üyelerin hayatlarını uzun vadede iyileştirmek, diğer kardeşlere ya da aile üyelerine rol model olmak, ilham vermek nedenleri ile bu şansın değerlendirilebileceğini düşünmüşlerdir. Bu bakış açısı bir katılımcı tarafından şu şekilde ele alınmıştır: “Şimdi zaten sonuçta kardeşlerini ve ailesini düşündüğü için kendi kafasında bu tip sorular var. O yüzden bence her şekilde kardeşlerini de okuturdu o kişi, çalışır bir şey yapar herhalde, Ayrıca böylelikle onlara da örnek olabilir belki sadece kendini düşünmüş olmaz (13 yaş).” Bu temayı paylaşan bazı katılımcılar aynı zamanda bir ailenin görevlerinden birinin birbirlerini geliştirme sorumluluğu olduğuna da değinmişlerdir.

3.2.1.4 Tema 4: Diğer aile üyelerinin başarı potansiyeli

Bu hikayedeki gerekçelendirmelerin son teması böyle bir durumdaki kararların başka faktörlere de bağlı olacağını içermektedir. Özellikle öne çıkan faktörlerden bazıları ailedeki diğer üyelerin ve kardeşlerin potansiyeli, onların eğitimdeki başarısı ve isteği, yaşları olmuştur.

3.2.2. Hikâye 2: Duygusal ve Psikolojik Destek Sağlama

Katılımcıların duygusal ve psikolojik destek sağlamayı değerlendirdikleri hikâye, aile üyelerinden birinin yaşadığı depresyon nedeniyle duygusal ve psikolojik desteğe ihtiyaç duymasını içermiştir. Bu süreçte aile bireylerinden biri yurt dışından uzun zamandır beklediği bir iş teklifi almıştır ve bu teklifi kabul edip gitmesi, dolayısıyla desteğe ihtiyaç duyan bireyin yanında olmaması aile sadakatinin ihlal etmektedir. Tema analizinde katılımcıların duygusal ve psikolojik destek sağlama konusundaki aile sadakatini dört ana tema altında gerekçelendirdikleri görülmüştür.

3.2.2.1. Tema 1: Ailenin iyi oluşuna odaklanma

Katılımcıların gerekçelendirmelerinde ilk öne çıkan konu genel olarak ailenin iyi oluşuna ve birliğine odaklanılması olmuştur. Bu gerekçelendirmelerde aile üyesine destek olunması gerekliliği nedeniyle kişinin iş fırsatını geri çevirmesi üzerinde durulmuştur. Aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımı hikâyesinden farklı olarak, bireyin kendisine gelen bir teklifi geri çevirmesi, yani aile sadakatini koruması diğer aile üyelerine adil olmaktan öte duygusal bir tonda ele alınmıştır. Kaçan fırsatın öneminden öte bazı katılımcılar bu fedakarlığın aslında ailenin bütün olarak iyi oluşuna katkı sağlayacağına değinmişlerdir. Bu içeriğe bir katılımcının paylaşımı oldukça güzel bir örnektir: “Ama yani iş sonuçta ileriki zamanlarda da gelebilir ama mesela onun ve ailenin psikolojisi her zaman düzelemeyebilir, hani öyle gidebilir. O yüzden ben şahsen ona yardım ederdim. “... Onun sonuçta psikolojisi benim aile yani yaşamımı da etkileyecek. Sonuçta ben çocuğumun kötü olmasını ister miyim? (16 yaş)”

3.2.2.2. Tema 2: Fırsatı değerlendirme

Bir diğer gözlemlenen gerekçelendirme bireyin kendi imkanlarını ve isteklerini değerlendirebilmek için fırsatı kabul etmesidir. Bu gerekçelendirmeyi kullanan katılımcılar, ailede duygusal veya psikolojik desteğe ihtiyacı olan kişinin zamanla iyileşebileceği fakat imkânın bir daha karşısına gelmeme ihtimali olduğu, kişinin iyileşmesinde fırsatı geri çevirecek kişinin belki de etkili olamayabileceği gibi faktörler üzerinde durmuşlardır. Bazı katılımcıların üzerinde durduğu ilginç bir nokta, bireyin fırsatı değerlendirmesi durumunda diğer aile üyelerinin o kişiyi suçlu hissettirmemesi gerekliliği olmuştur. Bu içerik bir katılımcı tarafından şu şekilde aktarılmıştır: “Kendini yani ne kadar kötü durumda olsa bile diğer insanları kendine sürükleyemezsin. O yüzden bence bu [iş imkanının kabul edilmesi] kesinlikle kabul edilebilir bir durum. Ama bunu tercih ederken kişiye asla kendini suçlu hissettirmemeliler (16 yaş).”

3.2.2.3. Tema 3: Bireyin mutluluğu ile ailenin iyi oluşunun desteklenmesi

Bazı katılımcılar bireyin karşına çıkan fırsatı değerlendirerek yurtdışına taşınmasını aile sadakatinin ihlali olarak görseler de bu ihlale farklı bir açıdan bakmışlardır. Böyle bir imkânı değerlendirmenin fırsatı kabul eden kişiyi mutlu edeceği nedeniyle dolaylı olarak tüm aileyi de mutlu edeceği, o kişi ile gurur duymaları gibi ilişki kazanımlardan bahsetmişlerdir. Bazı katılımcılar ise; desteğe ihtiyaç duyan aile bireyinin kendini suçlu hissedebileceği nedeniyle bu fırsatın kabul edilmesinin doğru olacağına odaklanmışlardır. Bu yaklaşıma örnek olarak 14 yaşında bir katılımcının paylaşımı örnek verilebilir: “...Eğer öyle bir şey yaparsa [iş fırsatını geri çevirirse] o depresyonda olan kişi onun için tekrar üzülebilir, yani pişmanlık duyabilir kaldığı için. Bu olmasındansa gitmesi daha iyidir.”

3.2.2.4. Tema 4: Farklı destek yöntemleri önerme

Son ama tema olarak bireyin kalıp aile üyesine destek olmamayı tercih etse bile farklı şekillerde ailenin destek bulabileceğini içermiştir. Öne çıkan öneriler geniş ailedeki üyelerin yardım etmesi, diğer aile üyelerinin daha fazla sorumluk alması, ihtiyaç durumunda uzaktan (çevrim için yöntemler gibi) destek verilmesi olmuştur.

3.2.3. Hikâye 3: Aile Gizliliğini Koruma

Katılımcıların aile gizliliğini korumayı değerlendirdikleri hikâye, ailenin ortak iş yaptıkları bir akrabaları tarafından dava edilmelerini ve bu durumu kimseyle paylaşmama ve bir aile sırrı olarak tutma kararı almalarını içermektedir. Zamanla davanın boyutunun büyümesi nedeniyle yakın oldukları bir avukata durumu anlatmaları aile gizliliğine sadık kalmamak anlamına gelmektedir. Tema analizinde katılımcıların aile gizliliğinin korunması konusuna iki ana tema altında gerekçelendirdikleri bulunmuştur.

3.2.3.1 Tema 1: Aile sırrını koruma

Bazı katılımcılar, hikâyede anlatılan durumda aile sırrının ne olursa olsun paylaşılmaması gerektiğini ve karar verdikleri gibi geniş ailelerine yayılmasından sakınılması gerektiğini paylaşmışlardır. Bu gerekçelendirmelerdeki duygusal ton genellikle daha nötrdür. Diğer iki hikâyeden farklı olmak üzere diğer aile üyelerine adil olma, pişmanlık, suçluluk gibi sıklıkla değinilen duygular aile gizliliğini korumanın önemine vurgu yaparken kullanılmaması dikkat çekmiştir. Bu hikâyede aile sadakatinin korunmasını savunan katılımcılar daha fazla bir görev mantığı ile yaklaşmışlardır. Örneğin bir katılımcı fikrini şu şekilde açıklamıştır: “Böyle bir şeye yani sırra aile karar vermiş ve ben de o ailenin bireyiysem ve o sır bana söylenildiyse ve güveniliyorsa, ben asla çıkarmam o sırrı yani... Bu benim yapmam gereken bir şeydir (14 yaş).”

3.2.3.2 Tema 2: Sorunu çözme

Aile gizliliğinin korunmaması ve aile sadakatinin ihlaline daha yakın olan katılımcılar aile içinde huzursuzluk ve sıkıntı yaratan bu durumun çözülmesinin gerekliliğine odaklanmışlardır. Çözümlerin sonunda fayda sağlayan tarafların farklılığına göre sorunu çözme ana teması iki alt temaya ayrılmıştır.

Birinci alt temada bireysel yarar içeren çözümlere odaklanılmaktadır. Bazı katılımcılar kendi rahatsızlıklarını giderme motivasyonuna odaklanarak aile sırrını korumamanın daha uygun olabileceğini düşünmüşlerdir. Aile sadakati ihlal edilse de zamanla unutulacağına odaklanarak bir süre aile tarafından tepki alınabileceğini paylaşan katılımcılar da olmuştur.

İkinci alt temada ise ailenin faydasına olacak çözümler içermektedir. Bazı katılımcılar ise aile sırrını saklamamanın başta kötü olabileceğini paylaşırlar da uzun vadede sorunun ortadan kalkmasının ailenin faydasına olabileceğini belirtmişlerdir. Bu gibi durumlarda bazen alınan kararları değiştirmenin gerekebileceği bir katılımcı tarafından şu şekilde ele alınmıştır: “Evet böyle bir karar alınmış ve sözün tutulmaması kötü olabilir. Ama burada tek kişi değil sonunda ailesi de yıpranır. Yani o tamam başta yıpranır ama fark etmeden ailesini de yıpratır bu süreç. Bence insanların mutluluğundan daha önemli değil ve başta biraz aileden tepki almak göze alınabilir (13 yaş)”.

4. Tartışma

Bu araştırmanın amacı ergenlerin aile sadakatinin ihlal edildiği üç farklı bağlamı nasıl değerlendirdikleri ve ilgili gerekçelendirmelerini ortaya koymayı hedeflemiştir. Genel hatlarıyla sonuçlar ergenlerin ilgili konularda çok çeşitli bakış açıları ve gereklilikleri tartarak değerlendirdikleri bağlama göre önceliklerini belirledikleri görülmektedir. Ergenlerin sadece bir konuya bağlı kalmamaları (örneğin, aile kaynaklarını eşit dağıtma) ve ahlaki çıktıları da olan içerikleri zaman zaman birbiri ile çatışan açılardan değerlendirebilme kapasitelerinin gözlemlenmesi geçmiş çalışmalar ile de paralellik göstermektedir (Rutland vd., 2010; Sims vd., 2022).

Araştırmanın öne çıkan bulgularından biri katılımcıların kendilerine sunulan üç hikayedeki aile sadakati ihlallerine aynı şekilde yaklaşmamalarıdır. Bu üç hikâyeden aile gizliliği hikayesi, diğer iki durumdan ayrılmıştır. Ergenler genel olarak ailenin içinde bulunduğu hukuki durumu çözmek amacıyla aile sırrının açığa çıkmasını ve ailenin bu konudaki ortak kararının ihlal edilmesini daha kabul edilebilir değerlendirmişlerdir. Katılımcıların bir sorunu çözmek üzere aksiyon almayı aile sadakatini ihlal etmenin mazur görülebilir bir sebep olduğunu düşünmüş olabilirler. Diğer iki hikâye olan aile

kaynaklarının ve fırsatların dağılımı ile duygusal ve psikolojik destek ise ergenler tarafından birbirinden farklı değerlendirilmemiştir. Aile gizliliği hikayesini farklı kılan özelliği, diğer iki hikayedeki kadar aile içi ilişkiselliğe vurgu yapmıyor olmasıdır. Bu örüntü Türk kültüründe aileye verilen anlam ve ilişkilendirme biçimleri ile ilgili olabilir. Kağıtçıbaşı (2010) Özerk-İlişkisel Benlik Modeli'nde ailenin yeni jenerasyonlar için yerine ve önemine odaklanmaktadır. Bu modele göre aile toplumsal ve kültürel normları kendi süzgecinden geçirerek bazı ebeveynlik pratikleri ile çocuklarına aktarır. Bu aracı işlevde ise, aile üyeleri farklı özerklik ve ilişkisellik düzeylerinde birbirleri ile etkileşime geçerler. Son dönemlerde Türkiye'deki genç nesillerin aileleri ile hem yüksek ilişkisellik içinde kalırken hem de yüksek özerklik örüntüleri gösterdikleri bulunmuştur (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005). Bu dinamik ailelerin önceki nesillere oranla çocuklarından ekonomik olarak daha az beklentiye sahip olmalarına rağmen, duygusal ve ilişki destek rollerinin yetişkinlik yıllarında da devam etmesi ile de ilişkilidir (Gönül vd., 2022). Bu çalışmada da aile sadakati ihlalinin daha kabul edilebilir değerlendirildiği aile sırrı hikayesi diğer iki hikâyeye kadar ilişkiselliği ve aile içi duygusal bağları zedeleyeceği algısı yaratmamış olabilir. Bu özelliği ile ergenlerin değerlendirmelerinin Kağıtçıbaşı'nın öngördüğü aile modeli ile örtüştüğü söylenebilir. Aile sırrı hikayesinde değinilmesi gereken önemli bir nokta ise katılımcıların ihlal değerlendirmelerine dair gerekçelendirmelerdir. Aile sırrını korumanın gerekliliğini savunan katılımcılar olmasına rağmen, genel kanı sorunu çözecekse aile içi alınan kararın ihlal edilmesi gerektiğidir. Diğer iki hikâyeden farklı olmak üzere pişmanlık, suçluluk gibi sıklıkla değinilen ahlaki duygular bu hikâyede ortaya çıkmamıştır. Aile içinde suçluluk gibi hislerin aileye karşı yükümlülükler (obligation) ve ailenin ihtiyaçları eksenindeki çatışmadan çıkabileceğini öngörmüştür (Boszormenyi-Nagy ve Spark, 1984). Ahlak gelişimi bakış açısında ise, suçluluk bireylerin kendi içselleştirilmiş ahlaki standartlarını ihlal ettiklerini hissettiklerinde ortaya çıkan bir duygudur (Malti vd., 2012). Her iki bakış açısına göre de ergenlerin bir sorunu çözme motivasyonu ile aile sadakatinin ihlal edilmesinin ciddi bir ahlaki, sosyal ya da ailesel ihlal olarak ele almadıkları düşünülebilir.

Katılımcılar, araştırmadaki bir diğer hikâyeye olan aile kaynaklarının ve fırsatların dağılımına bir önceki hikâyeye ile karşılaştırıldığında farklı açılardan bakmışlardır. Ailede kaynakların paylaşımı konusunu ele alan hikâyede var olan kaynakların bir aile üyesine daha fazla aktarılması diğerlerinin daha ortalama koşullar altında eğitim almasına neden olacaktır. Diğer hikayelerden farklı olarak, ergenler için diğer aile üyelerine adil davranmanın önemi nedeniyle aile sadakatini korumak öne çıkan gerekçelendirmelerden biri olmuştur. Bu görüşün üzerinde hikâyenin eğitim bağlamını içerdiğinin ekili olduğu düşünülmektedir. Önceki araştırmalara, çocuk ve ergenlerin eğitim fırsatlarını temel bir hak olarak algıladıklarını (Helwig vd., 2014), çocukların eğitim kaynaklarına erişim fırsatlarını adalet ve eşitlik kapsamında değerlendirdiklerini göstermiştir (Elenbass ve Killen, 2016). Benzer bir yönelim ülkemizde de mevcuttur. Ülkemizde çocuklarla yürütülen bir araştırmada sosyoekonomik dezavantajları nedeniyle eğitim imkanlarından dışlanmayı çocuk ve ergenler bir tür ayrımcılık olarak değerlendirmişlerdir (Gönül vd., 2023b). Bu araştırmada da ergenlerin ailenin bireylerine adil olma motivasyonu ile fedakârlık yapabileceklerini vurgulamaları eğitim gibi bir temel hakkın ihlal edilmesinin ahlaki değerleri ile ters düştüğü görülmektedir.

Yani aynı hikâyede ergenlerin sadece ellerindeki fırsatı bırakmaya dayalı gerekçelendirmeleri yapmadığı görülmektedir. Bazı katılımcılar da kendi faydalarını korumak için bu eğitim fırsatını değerlendireceklerini ya da bu kararı diğer aile üyelerinin başarı potansiyellerine göre alabileceklerini beyan etmişlerdir. Bu hikayedeki ilginç gerekçelendirmelerden biri ise, eğitim imkanını ailedeki diğer üyelere ya da kardeşlere rol model olabilmek için kabul edeceklerini belirtmeleridir. İmkânı değerlendirerek aile sadakatinin ihlalini bir parça uygun bulsalar da bu katılımcıların gerekçelendirmeleri yine de bir parça gruba yani aileye de bu durumun sağlayabileceği faydayı da görmeyi tercih etmişlerdir. Boszormenyi-Nagy ve Spark (1984) aile dinamiklerinde aile verme dengesinin salt bir eşitliğe denk gelmeyeceğini vurgular. Bu bağlamda adalet, yalnızca kaynakların eşit

dağıtımıyla ilgili değildir; daha ziyade her bireyin katkılarının, ihtiyaçlarının ve aile sistemi içindeki refahının kabul edilmesi ve dikkate alınmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla, her bireyin kendine özgü koşullarının anlaşılmasına dayalı bir denge ve adalet duygusunun oluşturulması amaçlanır. Bu bakış açısına bir katılımcı tarafından paylaşılan içerik güzel bir örnektir: “Bu kişi ailesinin onun için yaptıkları iyilikleri ödeyecek ve böylece onların da üniversiteleri garanti olabilir. Belki de paradan fazla bu kişiye eğitim ilgili bilgilerini görüşlerini aktarabilir. Onlara yol gösterir. Belki de bu fikirlerle kardeşleri çok daha iyi üniversitelere gidebilirler, hatta çok daha iyi şartlarda okuyabilirler (16 yaş)”. Katılımcının bu içerikte bir bakıma sosyal sermaye aktarımından da bahsedildiği görülmektedir.

Son hikâye olan duygusal ve psikolojik destek sağlamada ise; ailedeki üyelerinden birinin duygusal ve psikolojik desteğe ihtiyacı olduğu bir dönemde yanında olamayarak yurt dışından uzun zamandır beklediği bir iş teklifini değerlendirmeyi içerir. İçerik olarak diğer hikayelere oranla en fazla duygusal paylaşımın yapıldığı hikâye bu olmuştur. Benzer şekilde aile içindeki ilişkiselliğin önemi, bunun da kazanımın bir parçası olduğu, bu tür sadakatin ihlal edilmesi durumunda hissedilecek suçluluk, üzüntü gibi duygulardan sıkça bahsedilmiştir. Bu bağlamda içeriklerin, Kağıtçıbaşı'nın (2010) ülkemizde kültürel olarak ailenin özerlik-ilişkisellik ekseninde değerlendirildiğini desteklediği düşünülmektedir. Söz konusu bakım verme davranışları olduğunda ülkemizde aile üyelerine bakım sağlama bir nevi ahlaki bir değer olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu özelliğin Meksika ve Latin kültüründeki aile sadakati ve “familism” ile de örtüşmektedir (Kao ve An, 2012). Bu anlayış, ailenin gerekliliklerini zaman zaman bireyin önüne çıkararak özellikle yaşlı kuşaklara gerekli bakımın sağlanmasına öncelik verilmesini içermektedir (Crist vd., 2006). Benzer şekilde, Ahlaki Temeller Kuramı sadakat (ve ihlalinde ihanet) ahlaki temeline, parçası olan i ç grubun faydasını koruma, gruba sadık ve bağlı olma, grubun iyiliği için işbirliğine önem verme kavramları ile yaklaşmaktadır (Smith vd., 2014). Aynı zamanda aile yapısı içinde aile üyeleri ile özdeşleşim kurmak, bağlılık ve dayanışma kültürü de hem bu çalışmada ergenlerin değindikleri içeriklerle hem de ülkemizdeki genel yaşam pratikleri ile uyumlu olduğu söylenebilir. Toplumsal kodlar içindeki benzer beklentiler ve aynı zamanda aileye duyulan bağlılık bir ahlaki duygu olan suçluluk ile ilişkilendirilmesini mümkün kılmaktadır. Yine Boszormenyi-Nagy ve Spark'ın (1984) aile sistemi hakkında da belirttiği gibi gruba dair yükümlülükler ve ihtiyaçların bireyin ihtiyaçları ile çatışması suçluluk hislerini getirmesi muhtemeldir.

Araştırmanın sonuçlarını ele alırken değerlendirilmesi gereken bazı kısıtlılıklar mevcuttur. Aile sadakati bir sosyal grup bakış açısı ile ele alınan bu çalışma ergenlerin öncül fikirlerini sunması açısından daha fazla nitel yöntemlere odaklanmıştır. Böylelikle, muhakemelerinin içeriklerine ayrıntılı odaklanmak mümkün olmuştur. Gelecek çalışmalarda, daha büyük örneklerde farklı ölçümlerin eklenmesi ve ergenlerin konudaki sosyal ve ahlaki değerlendirmelerine daha kapsamlı odaklanması faydalı olacaktır. Benzer şekilde, aile sadakati yapılan odak grup çalışmasına dayanarak üç bağlamda ele alınmıştır. Bu bağlamlar artırılarak aile sadakatının başka bileşenleri de araştırmalara dahil edilebilir. Ergenlik dönemi artan otonomi, kimlik gelişimi süreçleri de ele alınarak seçilmiştir. Çocukların aile sadakati ve ilişkili ihlallerinin gelişim süreci içinde benzeyen ve farklılaşan yanlarını açığa çıkarmak için orta çocukluk gibi farklı yaş dönemlerine odaklanması önerilir. Son olarak, aile sadakati aile sistemi içinde oluşan bir grup dinamiğidir. Hem çocuklar hem de ebeveynler bu algıyı karşılıklı şekillendirip dönüştürürler. Gelecek çalışmalarda, çocukların ve ebeveynlerin ilgili konularda konuşması, her iki tarafın da bakış açılarının edinilmesi aile sadakatının ve beklentilerin aile içinde nasıl aktarıldığının anlaşılmasında faydalı olacaktır.

5. Sonuç

Bu çalışmada gelişimsel ahlak çalışmaları ve aile sistemleri perspektifinden çocukların aile sadakati ile ilgili muhakemeleri incelenmiştir. Ailenin hem sosyalizasyon kaynağı hem de bireylerin kimliğinin bir parçası olması, diğer taraftan da bir çok bilgiyi aynı anda ele almayı gerektirmesi nedeniyle aile sadakatının nasıl değerlendirildiğinin incelenmesi çocukların sosyal ve bireysel

muhakeme süreçlerinin nasıl gerçekleştiğine dair önemli çıkarımlar yapılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda sosyal grup beklentilerine sadık olma bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile çatışabileceğinden, çocukların aile sadakati ile ilgili muhakemeleri incelenmesi ahlaki karar verme süreçlerinin de daha iyi anlaşılmasına ışık tutmak amaçlanmıştır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma 03.04.2015 tarih ve 28620816/165-452 sayılı Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından verilen onay ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı %100'dür.

Destek Beyanı

Yazar, bu araştırma kapsamında herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın çalışma kapsamında herhangi bir kişisel veya finansal çıkarı yoktur.

Teşekkür

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde katkısı olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Çocuk ve Ergen Gelişimi Laboratuvarı üyelerine ve bizlerle görüşlerini paylaşan çocuklara ve ailelerine teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Boszormenyi-Nagy, I., ve Spark, G. M. (1984). *Invisible loyalties*. New York: Brunner/Mazel.
- Boszormenyi-Nagy, I., Grunebaum, J., ve Ulrich, D. (1991). Contextual therapy. A. S. Gurman ve D. P. Kniskern (Eds.) içinde, *Handbook of family therapy: Vol. II* (ss. 200–238). Bristol: Brunner/Mazel.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brenick, A. ve Killen, M. (2014). Moral judgments about Jewish-Arab intergroup exclusion: The role of cultural identity and contact. *Developmental Psychology*, 50(1), 86–99. <https://doi.org/10.1037/a0034702>
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Burkholder, A. R., Glidden, J., Yee, K. M., Cooley, S., ve Killen, M. (2021). Peer and parental sources of influence regarding interracial and same-race peer encounters. *Journal of Social Issues*, 77(4), 1063–1086. <https://doi.org/10.1111/josi.12494>
- Carter, P. L. ve Reardon, S. F. (2014). *Inequality matters*. William T. Grant Foundation.
- Crist, J. D., Garcia-Smith, D., ve Phillips, L. R. (2006). Accommodating the stranger en casa: How Mexican American elders and caregivers decide to use formal care. *Research and Theory for Nursing Practice*, 20, 109–126. doi:10.1891/088971806780641791
- Dahl, A., Gingo, M., Uttich, K., ve Turiel, E. (2018). Introduction. A. Dahl, M. Gingo, K. Uttich, and E. Turiel (Eds.) içinde, *Moral reasoning about human welfare in adolescents and adults: Judging conflicts involving sacrificing and saving lives*. Wiley. <https://doi.org/10.1111/mono.12374>
- Dankoski, M. E. ve Deacon, S. A. (2000). Using a feminist lens in contextual therapy. *Family Process*, 39(1), 51–66. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2000.39107.x>
- Degner, J. ve Dalege, J. (2013). The apple does not fall far from the tree, or does it? A meta-analysis of parent-child similarity in intergroup attitudes. *Psychological Bulletin*, 139(6), 1270–1304. <https://doi.org/10.1037/a0031436>
- Dunn, J. (2014). Moral development in early childhood, and social interaction in the family. M. K. ve J. G. Smetana (Ed.) içinde, *Handbook of moral development* (2. baskı, ss. 135–159). Psychology Press.
- Durkin, K. (2003). *Developmental social psychology: From infancy to old age*. Malden, MA: Blackwell.
- Edmonds, C. ve Killen, M. (2009). Do adolescents' perceptions of parental racial attitudes relate to their intergroup contact and cross-race relationships? *Group Processes and Intergroup Relations*, 12(1), 5–21. <https://doi.org/10.1177/1368430208098773>
- Elenbaas, L., Rizzo, M. T., ve Killen, M. (2020). A developmental-science perspective on social inequality. *Current Directions in Psychological Science*, 29(6), 610–616. <https://doi.org/10.1177/0963721420964147>
- Flanagan, C. A., Kim, T., Pykett, A., Finlay, A., Gallay, E. E., ve Pancer, M. (2014). Adolescents' theories about economic inequality: Why are some people poor while others are rich? *Developmental Psychology*, 50(11), 2512–2525. <https://doi.org/10.1037/a0037934>
- Gönül, B., Işık, H., ve Güneş, S. (2022). A multigroup analysis of family climate and volunteering: The mediating role of parental conversations in emerging adulthood. *Applied Developmental Science*, 26(2), 317–328. <https://doi.org/10.1080/10888691.2020.1796666>
- Gönül, B., Sahin-Acar, B., ve Killen, M. (2023a). Adolescents view social exclusion based on social class as more wrong than do children. *Developmental Psychology*, 59(9), 1703–1715. <https://doi.org/10.1037/dev0001564>

- Gönül, B., Sahin-Acar, B. ve Killen, M. (2023b). Perceived contact with friends from lower socioeconomic status reduces exclusion based on social class. *Developmental Science*. <https://doi.org/10.1111/desc.13440>
- Grusec, J., Chaparro, M. P., Johnston, M., ve Sherman, A. (2014). The development of moral behavior from a socialization perspective. M. K. ve J. G. Smetana (Ed.) içinde, *Handbook of moral development* (2. baskı, ss. 113–134). New York, NY: Psychology Press.
- Helwig, C. C., Ruck, M. D., ve Peterson-Badali, M. (2014). Rights, civil liberties, and democracy. M. Killen ve J. G. Smetana (Eds.) içinde, *Handbook of moral development* (2. baskı, ss. 46–69). New York, NY: Psychology Press.
- Hitti, A., Mulvey, K. L., Rutland, A., Abrams, D., ve Killen, M. (2014). When is it okay to exclude a member of the ingroup? Children's and adolescents' social reasoning. *Social Development*, 23(3), 451–469. <https://doi.org/10.1111/sode.12047>
- Kao, H. F. S., ve An, K. (2012). Effect of acculturation and mutuality on family loyalty among Mexican American caregivers of elders. *Journal of Nursing Scholarship*, 44(2), 111–119. <https://doi.org/10.1111/J.1547-5069.2012.01442.X>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. Koç Üniversitesi.
- Killen, M. ve Smetana, J. G. (2015). Origins and development of morality. M. E. Lamb (Ed.) içinde, *Handbook of child psychology and developmental science: 3. Sayı* (7. baskı, ss. 701–749). NY: Wiley-Blackwell.
- Killen, M., ve Dahl, A. (2021). Moral reasoning enables developmental and societal change. *Perspectives on Psychological Science*, 16(6), 1209–1225. <https://doi.org/10.1177/1745691620964076>
- Killen, M., Mulvey, K. L., ve Hitti, A. (2013). Social exclusion in childhood: A developmental intergroup perspective. *Child Development*, 84(3), 772–790. <https://doi.org/10.1111/cdev.12012>
- Killen, M., ve Rutland, A. (2011). *Children and social exclusion: Morality, prejudice, and group identity*. Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444396317>
- Li, L., Rizzo, M. T., Burkholder, A. R., ve Killen, M. (2017). Theory of mind and resource allocation in the context of hidden inequality. *Cognitive Development*, 43, 25–36. <https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2017.02.001>
- Malti, T., Ongley, S. F., Dys, S. P., ve Colasante, T. (2012). Adolescents' emotions and reasoning in contexts of moral conflict and social exclusion. *New Directions for Youth Development*, 136, 27–40.
- Møller, S. J., ve Tenenbaum, H. R. (2011). Danish majority children's reasoning about exclusion based on gender and ethnicity. *Child Development*, 82(2), 520–532. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01568.x>
- Nesdale, D. (2004). Social identity processes and children's ethnic prejudice. M. Bennett. ve F. Sani (Eds.) içinde, *The development of the social self* (ss. 219–245). New York, NY: Psychology Press.
- Nucci, L. (2001). *Education in the moral domain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Park, Y., Lee-Kim, J., Killen, M., Park, K., ve Kim, J. (2012). Korean children's evaluation of parental restrictions regarding gender-stereotypic peer activities. *Social Development*, 21(3), 577–591. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2011.00643.x>
- Raabe, T., ve Beelmann, A. (2011). Development of ethnic, racial, and national prejudice in childhood and adolescence: a multinational meta-analysis of age differences. *Child Development*, 82(6), 1715–1737. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01668.x>

- Recchia, H. E., Wainryb, C., Bourne, S., ve Pasupathi, M. (2014). The construction of moral agency in mother-child conversations about helping and hurting across childhood and adolescence. *Developmental Psychology*, 50(1), 34–44. <https://doi.org/10.1037/a0033492>
- Rutland, A., Killen, M., ve Abrams, D. (2010). A new social-cognitive developmental perspective on prejudice: The interplay between morality and group identity. *Perspectives on Psychological Science*, 5(3), 279–291. <https://doi.org/10.1177/1745691610369468>
- Sims, R. N., Burkholder, A. R., ve Killen, M. (2022). Science resource inequalities viewed as less wrong when girls are disadvantaged. *Social Development*, 32(1), 387–407. <https://doi.org/10.1111/sode.12629>
- Smetana, J. G. (1999). The role of parents in moral development: A social domain analysis. *Journal of Moral Education*, 28(3), 311–321. <https://doi.org/10.1080/030572499103106>
- Smetana, J. G. (2006). Social-cognitive domain theory: Consistencies and variations in children’s moral and social judgments. M. Killen ve J. G. Smetana (Eds.) içinde, *Handbook of moral development* (ss. 119–154). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Smetana, J. G., Jambon, M., ve Ball, C. (2014). The social domain approach to children’s moral and social judgments. M. Killen ve J. G. Smetana (Eds.) içinde, *The handbook of moral development* (2. baskı, ss. 23–45). Taylor and Francis.
- Smith, I. H., Aquino, K., Koleva, S., ve Graham, J. (2014). The moral ties that bind... even to out-groups: The interactive effect of moral identity and the binding moral foundations. *Psychological Science*, 25(8), 1554–1562. <https://doi.org/10.1177/0956797614534450>
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin ve S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (ss. 33–47). Brooks-Cole.
- Turiel, E. (2006). The development of morality. In N. Eisenberg, W. Damon ve R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology* (6. baskı). *Social, emotional, and personality development*, Vol. 3 (ss. 863–932). John Wiley & Sons Inc.
- Turiel, E., ve Nucci, L. P. (2017). Moral development in context. A. S. Dick ve U. Müller (Eds.) içinde, *Advancing developmental science: Philosophy, theory, and method* (ss. 95–109). Routledge.